

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ COVID-19 НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ**Захаркін О. О.,***доктор екон. наук, професор, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет,**o.zoaharkin@finance.sumdu.edu.ua;**<https://orcid.org/0000-0001-9317-252X>***Захаркіна Л. С.,***канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет,**l.zaharkina@finance.sumdu.edu.ua;**<http://orcid.org/0000-0003-1002-130X>***Білоус Ю. Г.,***студентка ЦЗДВН, Сумський державний університет,**yulia.140699@ukr.net;***Головата В.О.,***студентка ЦЗДВН, Сумський державний університет*

У статті проаналізовано вплив пандемії COVID-19 на діяльність бізнесу в Україні та світі та його фінансову безпеку. Аналіз показав, що економіка України як і більшості країн світу зазнала значних втрат від запровадження протиепідемічних обмежень на діяльність бізнесу, що виявилось в падінні ВВП, індексу промислової продукції, інвестиційної активності. Через тимчасову чи повну зупинку бізнесу суттєво збільшився рівень безробіття. Негативно вплинула пандемічна криза і на фінансові результати діяльності підприємств, які значно знизались в усіх видах економічної діяльності, а особливо у промисловості, транспорті, тимчасовому розмішуванні і організації харчування, де питома вага збиткових підприємств досягає 73%. Таким чином, набуває актуальності проблема забезпечення фінансової безпеки бізнесу. Метою роботи розроблення методологічних підходів до оцінювання впливу пандемічної кризи на фінансову безпеку бізнесу та визначення ефективних напрямів забезпечення такої безпеки. В процесі дослідження використовувались методи наукової абстракції, порівняльного та системного аналізу й синтезу, систематизації і логічного узагальнення. Визначено, що найбільше пандемія вразила малий та середній бізнес, де сильного негативного впливу зазнали більше 60% підприємців. Мени постраждали підприємства великого бізнесу, але й вони зазнали значних втрат через зниження ділової активності та попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках. Найменше пандемія вплинула на сільське господарство, яке зазнало найменших втрат, в першу чергу, через незначний вплив обмежень, які торкнулись діяльності цього бізнесу. В роботі було систематизовано ризики, які виникли внаслідок дії факторів пандемічної кризи, виявлено їх прояви та фінансові наслідки для бізнесу. Як показали дослідження такі наслідки проявляються у вигляді повної або часткової втрати прибутку, проблемах із поверненням боргів, зменшенням фінансової стійкості, ліквідності, зростанням дебіторської заборгованості, збільшенням витрат на протиепідемічні заходи, тощо. Таким чином, процедура оцінювання фінансової безпеки бізнесу полягає в комплексному врахуванні всіх факторів, що формують фінансову становище суб'єктів підприємництва під час пандемічної кризи.

***Ключові слова:** фінансова безпека бізнесу, пандемічна криза, ризики, фінансова стійкість, показники безпеки, фінансовий результат діяльності бізнесу.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2020.4-03

ВСТУП

Неочікуваною проблемою, з якою стикнулось людство на початку 2020 року, стала пандемія COVID-19, яка значно вплинула на діяльність бізнесу в усьому світі та в Україні, зокрема. Особливо негативними стали наслідки так званого «локдауну», запровадженому навесні більшістю європейських країн, і в т.ч. Україною. Повна зупинка роботи більшості торговельних підприємств, підприємств сфери обслуговування, транспорту спричинила хвилю банкрутств, різке зростання безробіття, збільшення рівня збитковості бізнесу, що, в свою чергу, призвело до падіння ВВП, зменшення надходжень до бюджетів всіх рівнів, згортання інвестиційних процесів.

Пандемічна криза стала викликом для більшості суб'єктів підприємництва, тому на перший план вийшли питання забезпечення їх фінансової безпеки, тобто здатності зберегти позитивний фінансовий результат, не втратити своєї вартості та максимально відповідати принципам сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У 2020 році пандемія COVID-19 викликала появу наукових досліджень, пов'язаних із впливом цього фактора на фінансову безпеку бізнесу. В цьому плані необхідно, в першу чергу, відзначити роботу Н. Федулової та М. Джулай [1], в якій автори з використанням закордонного досвіду детально аналізують ризики, з якими зіткнувся бізнес останнім часом у всьому світі та в Україні зокрема та пропонують шляхи підвищення безпеки його діяльності в т.ч. з позиції збереження фінансової стабільності.

Також заслуговують на увагу роботи Б. Іванюка [2], де автор проводить систематизацію чинників формування сприятливого бізнес-середовища та безпеки бізнесу, визначає основні орієнтири його державної підтримки в умовах посилення впливу глобальних пандемічних викликів.

Стратегічні пріоритети формування економічної безпеки в умовах пандемії на різних рівнях економічного устрою розглядають в своїй роботі В. Горбулін та Ю. Даник [3].

Цей перелік є далеко не повним, із розвитком пандемії постійно з'являються нові публікації та результати досліджень щодо пошуку ефективних напрямів забезпечення безпеки бізнесу в цих умовах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є розроблення методологічних підходів до оцінювання впливу пандемічної кризи на фінансову безпеку бізнесу та визначення ефективних напрямів забезпечення такої безпеки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використовувались методи порівняння, систематизації і логічного узагальнення (під час дослідження впливу пандемії COVID-19 на економічні показники розвитку суб'єктів підприємництва та формування методичних принципів визначення рівня фінансової безпеки бізнесу з урахуванням пандемічного фактора).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За даними французького видання *Le Monde* у 2-му кварталі 2020 року внаслідок коронавірусної кризи падіння ВВП США становило 9,5%, країн Єврозони – 12,1%, Японії – 7,8%, Індії – 23,9%, Бразилії – 9,7%. В Європі найбільших втрат зазнала економіка Великобританії, падіння ВВП якої становило 20,4%. Економіка більшості країн «відкотилась» назад на декілька років чи навіть десятиліть [4].

Державна служба статистики України у 2020 році повідомила, що падіння ВВП (відсотків до відповідного кварталу минулого року) становило у першому кварталі – 1,3%, у другому – 11,4%, у третьому – 3,5%. При цьому, найбільшого падіння зазнали такі види економічної діяльності як: тимчасове розміщування й організація харчування, транспорт, професійна, наукова та технічна діяльність, сільське господарство, надання інших видів послуг [5]. Суттєвого зменшення зазнав індекс промислової продукції, динаміка зміни якого наведена на рисунку 1.

У січні-вересні 2020 року значно зменшився обсяг капітальних інвестицій. Порівняно з аналогічним періодом попереднього року вони становили 64,6%. Ключовим джерелом інвестування залишаються власні кошти підприємств та організацій – 69,2%, які зазнали суттєвого зменшення внаслідок дії факторів пандемічної кризи.

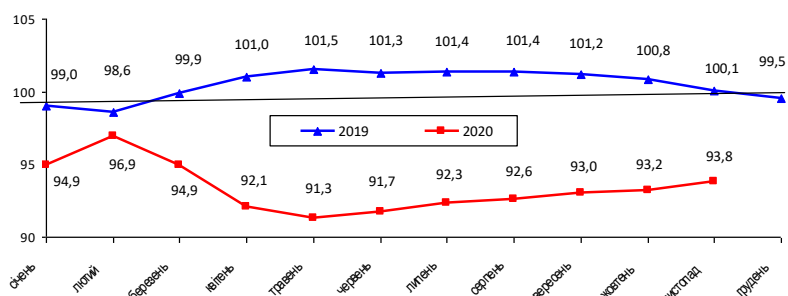

Рисунок 1 – Індеси промислової продукції (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) [5]

Впровадження карантинних заходів та зменшення активності багатьох підприємницьких структур, особливо в сфері малого бізнесу, призвів до різкого зростання рівня безробіття в Україні. Кількість безробітних збільшилась у 2020 році з офіційних 349 тисяч осіб у березні до 457 тисяч у квітні, 511 тисяч у травні, та 517 тисяч осіб у червні. І лише після деякого пом'якшення карантинних обмежень, у липні кількість безробітних зменшилась до 506 тисяч, а в серпні – до 474 тисяч. Незначне поліпшення частково пояснюється відновленням активності трудових мігрантів.

З початком пандемії зазнав негативного впливу і фінансовий ринок України. На рисунку 2 наведено динаміку зміни Індексу українських акцій (UX) за даними Української біржі [6]. Як видно з графіку суттєвого падіння індекс UX зазнав саме з настанням пандемічної кризи у березні 2020 року і його поступове відновлення почалося лише наприкінці жовтня.

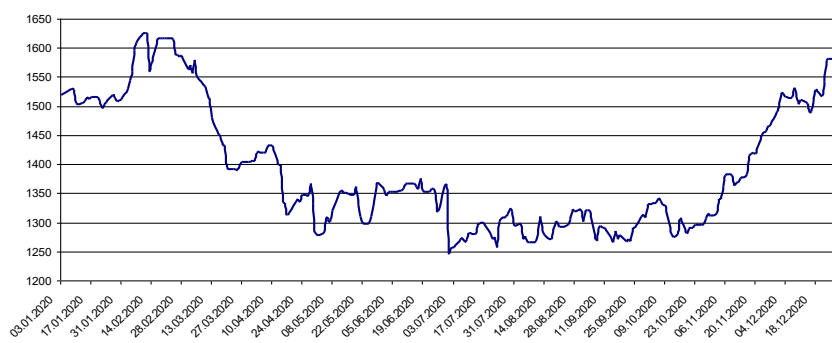

Рисунок 2 – Динаміка зміни Індексу українських акцій (UX) у 2020 році [6]

Негативний вплив пандемічної кризи призвів до погіршення фінансових результатів підприємств практично в усіх сферах економічної діяльності (таблиця 1). Особливо це проявилось в промисловості, транспортній сфері, професійній науковій та технічній діяльності, сфері мистецтва та спорту.

Пандемічна криза вплинула практично на всі сфери підприємницької діяльності, особливо зачепивши малий та середній бізнес. При цьому найбільше постраждали такі його галузі як: транспорт, виробництво, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, послуги з розміщення та харчування, операції з нерухомістю, професійні послуги та інші послуги для населення (наприклад, перукарські послуги). Це підтверджується доповіддю Міжнародного торговельного центру (ІТС) під назвою «COVID-19: Велика ізоляція і її вплив на малий бізнес». Результати опитування, проведеного ІТС серед різних компаній щодо вплив, з яким вони зіткнулися через кризу COVID-19, наведено на рисунку 3.

Таблиця 1 – Фінансові результати діяльності підприємств [5]

Види економічної діяльності	Фінансовий результат до оподаткування		Кількість збиткових підприємств у % до загальної кількості підприємств	
	січень-вересень 2019, млн. грн	січень-вересень 2020, млн. грн	січень-вересень 2019	січень-вересень 2020
Усього	342809,5	93318,0	22,7	34,8
Сільське, лісове та рибне господарство	-43,3	-92,8	50,0	35,7
Промисловість	155395,9	-44856,9	26,1	36,9
Будівництво	3638,3	1628,9	21,1	27,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	65600,0	12512,7	16,2	28,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	8171,9	-14888,3	31,4	54,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	2603,8	-2889,1	18,2	73,2
Інформація та телекомунікації	16940,9	10286,9	15,1	30,0
Фінансова та страхова діяльність	46268,6	165140,7	14,3	13,6
Операції з нерухомим майном	11020,6	-7895,8	29,5	57,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	30005,6	-24251,5	29,5	34,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2300,5	116,1	29,9	38,5
Освіта	-2,7	-67,9	33,3	33,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	378,6	835,9	22,6	32,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	416,9	-2260,4	40,0	63,3
Надання інших видів послуг	113,9	-0,5	-	25,0

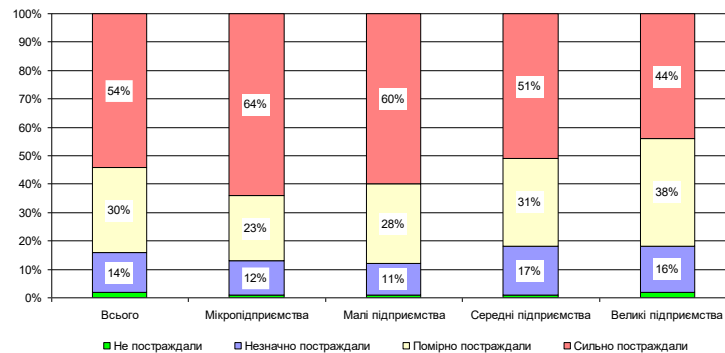

Рисунок 3 – Вплив пандемії на підприємницьку сферу в залежності від масштабів бізнесу [7]

Аналогічні опитування проведені ТОВ «ІНФО САПІЄНС» для Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва в Україні серед українських підприємців малого та середнього бізнесу [8] показало, що основною перешкодою під час пандемії є обмеження діяльності підприємств, яке в сукупності зі зменшенням попиту на внутрішньому ринку та низькою купівельною спроможністю найбільш негативно впливає на діяльність бізнесу. При цьому від дії даного чинника однаково страждають суб'єкти господарювання всіх розмірів: близько 70% респондентів оцінили вплив як «дуже негативний» або «негативний». У цілому, карантинні заходи, що полягають у запровадженні обмежень в роботі бізнесу призвели до загального негативного впливу на його становище (рис. 4).

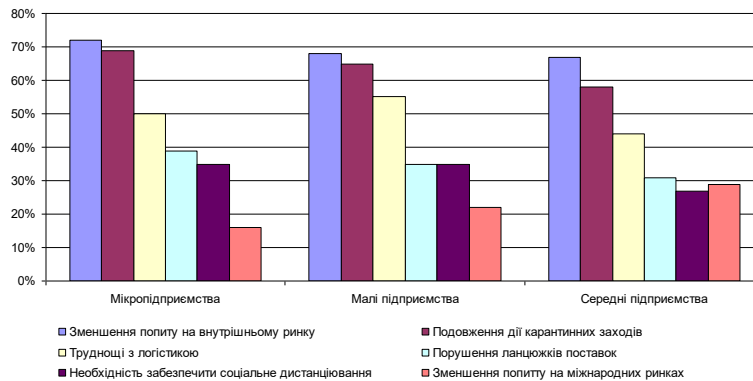

Рисунок 4 – Вплив обмежень, спричинених пандемією на діяльність бізнесу в Україні [8]

Як видно з рисунку, другим за важливістю чинником є продовження дії карантинних заходів, яке здійснює негативний вплив на відповідно 69% мікро-, 65% малих та 58% середніх підприємств. Також приблизно половина респондентів зазначили в якості негативного чиннику впливу труднощі із логістикою. Кожен третій суб'єкт малого та середнього бізнесу зазнавав проблем через порушення ланцюжків поставок та необхідності дотримання соціальної дистанції в процесі комунікації. Також для експортерів впливовим було зменшення попиту на міжнародних ринках.

Проблеми, з якими зіткнувся бізнес у зв'язку з пандемією коронавірусу, проявилися у появі нових ризиків та викликів, до яких більшість підприємницьких структур були не готові. Особливо вразливими до них виявилися суб'єкти господарювання в сфері малого та середнього бізнесу, які, як показують результати опитувань [8], зазнали значних фінансових втрат (рис. 5).

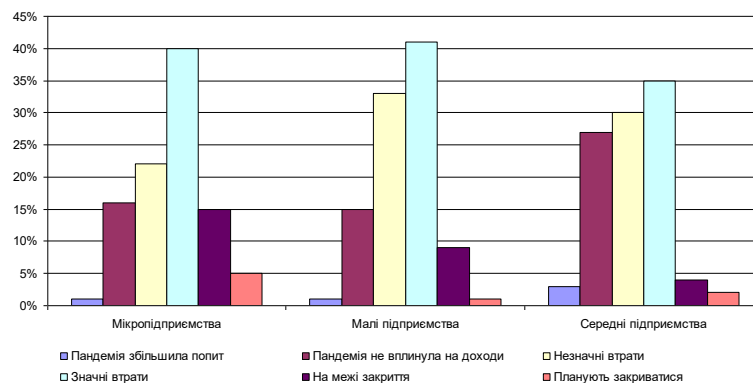

Рисунок 5 – Втрати бізнесу від пандемії та карантинних заходів [8]

Як видно з графіку найбільш успішно долають складнощі пандемічного становища середні підприємства, для 3% яких попит на продукцію та послуги навіть збільшився, а для 27% доходи не зазнали втрат від пандемії.

Проведений аналіз (рис. 6) показав, що найбільше постраждали від пандемії, зазнавши найбільших втрат такі галузі як торгівля, промисловість, оренда, логістика, транспорт. Найменше пандемія вплинула на сільське господарство, яке зазнало найменших втрат, в першу чергу, через незначний вплив обмежень, які торкнулись діяльності цього бізнесу.

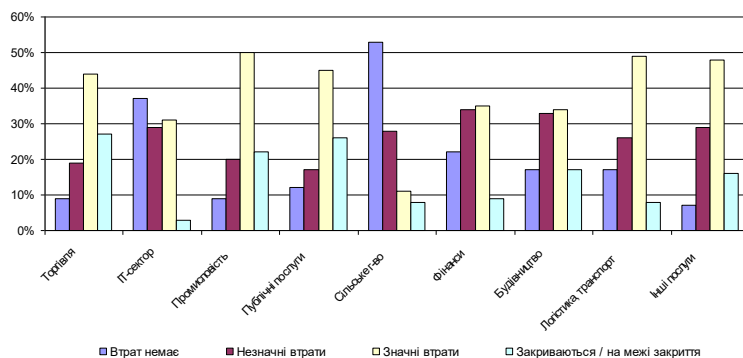

Рисунок 6 – Втрати бізнесу від пандемії за видами діяльності [8]

Багато підприємств мають проблеми з ліквідністю і платоспроможністю, так як протягом більше 2 місяців не було продажів. Відповідно є складнощі з погашенням кредиторської заборгованості, податків, зарплати, оренди, кредитів і т.д. Крім того, незважаючи на зняття деяких обмежувальних процедур продаж також йде слабо. У зв'язку з цим державою проводиться політика підтримки бізнесу шляхом надання з одного боку дуже привабливих кредитів, з іншого – стимулювання платоспроможного попиту.

Результати проведених досліджень показують, що на фінансову безпеку під час пандемії бізнесу впливають зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) ризики, що виникають під час діяльності суб'єктів господарювання. Дія відповідних ризиків призводить до зменшення фінансових результатів та показників, що характеризують фінансовий стан підприємства та рівень його фінансової безпеки. Систематизація таких ризиків наведена в таблиці 2.

Таблиця 2 – Пандемічні ризики та їх фінансові наслідки

Джерело виникнення	Прояв ризику	Фінансові наслідки
<i>Екзогенні ризики</i>		
Обмеження чи повна заборона діяльності	Скорочення чи повне припинення виробництва продукції чи надання послуг. Звільнення працівників. Зупинка інвестиційних та інноваційних процесів. Втрата ринків збуту, зв'язків з постачальниками та покупцями. Неможливість отримання кредитів	Часткова чи повна втрата прибутку, зниження показників рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності. Проблеми з поверненням боргів, можливість банкрутства
Зменшення попиту на внутрішніх та зовнішніх ринках	Зменшення обсягів реалізації продукції. Скорочення працівників. Втрата ринків збуту, зв'язків з постачальниками та покупцями. Утворення надлишкових запасів готової продукції	Зменшення виручки та прибутку. Погіршення показників рентабельності. Збільшення витрат на зберігання готової продукції та маркетингову діяльність
Обмеження в роботі транспорту	Перебої з поставкою сировини та відвантаженням продукції. Ускладнення логістичних процесів. Складнощі зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій	Зростання дебіторської заборгованості, збільшення витрат на логістичну діяльність та доставку працівників. Зменшення прибутку. Зменшення валютних надходжень
<i>Ендогенні ризики</i>		
Захворювання працівників на COVID-19	Втрата кадрового потенціалу. Зниження продуктивності праці. Необхідність пошуку кадрових замінів	Зменшення виручки та прибутку. Витрати на оплату лікарняних. Додаткові витрати на оздоровлення працівників
Необхідність дотримання протиепідемічних вимог	Потреба у захисних засобах, медичному обладнанні (термометри, дезінфектори і т.д.). Проведення протиепідемічних заходів	Додаткові витрати на протиепідемічні заходи, що зменшують загальний фінансовий результат

Теорія і практика апелює безліччю безліч показників оцінки фінансової безпеки, що ускладнює певною мірою здійснення аналізу, а часто і взагалі дає різні результати. Це призводить до труднощів при зіставленні результатів різних нормативів при формуванні висновків про фінансову безпеку. Дослідження показують, що більшість існуючих методів аналізу фінансової безпеки містять різні, але в той же час дещо схожі методичні принципи проведення такої оцінки при виборі яких потрібно враховувати специфічні особливості підприємницької діяльності. Існуючі критерії оцінювання рівня фінансової безпеки мають коригуватися з метою визначення їх граничних значень. У той же час необхідно мати на увазі, що досить часто однією з особливостей підприємницької діяльності є поєднання інтересів різних категорій одержувачів інформації так як власник може виступати і в ролі інвестора і менеджера.

Для власника бізнесу важливою характеристикою є віддача на інвестований капітал в поточний період і в довгостроковій перспективі. Разом з тим основною метою для нього є зростання вартісних характеристик бізнесу, що відповідає концепції VBM. У той же час менеджери підприємства в основному проявляють інтерес до факторів, що впливають на результативність поточної діяльності, використання кадрового потенціалу, матеріальних та інших ресурсів, на розвиток бізнесу в цілому та досягнення фінансового результату.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зазначити, що в Україні як і в усьому світі пандемія COVID-19 значно вплинула на діяльність бізнесу різних форм та розмірів. Найболючіших наслідків вона завдала суб'єктам господарювання малого та середнього бізнесу, діяльність більшості яких зазнала певних обмежень та заборон, особливо в період локдауну. Фінансові результати суттєво знизились в промисловості, транспорті, професійній, науковій та технічній діяльності, мистецтві, спорті. Для цих та інших галузей на перший план вийшла проблема забезпечення фінансової безпеки бізнесу. Аналіз показав, що серед факторів впливу пандемії на фінансову безпеку бізнесу, найбільшого значення набувають ризики, пов'язанні з обмеженням чи повною заборонаю діяльності, зменшенням попиту на внутрішніх та зовнішніх ринках, обмеження в роботі транспорту, захворюванням працівників на COVID-19. Наслідками впливу таких ризиків, є часткова або повна втрата прибутку, зниження фінансової стійкості, зростання дебіторської заборгованості, додаткові витрати на протиепідемічні заходи, що в підсумку знижує фінансову безпеку бізнесу.

SUMMARY

O. Zakharkin, L. Zakharkina, Yu. Bilous, V. Holovata. Analysis of the impact of the COVID-19 pandemic crisis on the financial security of business in Ukraine

The article analyzes the impact of the COVID-19 pandemic on business activities in Ukraine and the world and its financial security. The analysis showed that the economy of Ukraine, like most countries in the world, has suffered significant losses from the introduction of anti-epidemic restrictions on business activities, which manifested itself in falling GDP, industrial production index, investment activity. Due to the temporary or complete cessation of business, the unemployment rate has increased significantly. The pandemic crisis also harmed enterprises' financial results, which declined significantly in all economic activities, especially in industry, transport, temporary accommodation, and catering, where the share of unprofitable enterprises reaches 73%. Thus, the problem of ensuring the financial security of business becomes relevant. The work aims to develop methodological approaches to assessing the impact of the pandemic crisis on businesses' financial security and to identify effective ways to ensure such security. The research used scientific abstraction, comparative and systematic analysis and synthesis, systematization, and logical generalization. It was determined that small and medium-sized businesses were most affected by the pandemic, where more than 60% of entrepreneurs had a strong negative impact. Large businesses suffered less, but they also suffered significant losses due to declining business activity and demand in domestic and foreign markets. The pandemic had the least impact on agriculture, which suffered the least losses, primarily due to the slight impact of restrictions on this business's activities. The paper systematized the risks arising from the pandemic crisis factors and identified their manifestations and financial consequences for the business. Studies have shown that such effects manifest themselves in the form of total or partial loss of profits, problems with debt repayment, reduced financial stability, liquidity, increased receivables, increased costs of anti-epidemic measures, and so on. Thus, the procedure for assessing the business's financial security is to take into account all the factors that shape the financial position of businesses during a pandemic crisis.

Keywords: financial security of business, pandemic crisis, risks, financial stability, security indicators, the financial result of business activity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Федулова І., Джулай М. Економічні наслідки пандемії Covid-19 для підприємств України. Вісник КНТЕУ. 2020. № 4. С. 74-91. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020\(132\)06](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020(132)06).
2. Іванюк Б. М. Нові орієнтири державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища та забезпечення безпеки бізнесу. Фінансовий простір. 2020. №3 (39). С. 183-190. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215188](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215188).
3. Горбулін В.П., Даник Ю.Г. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах пандемії. Вісник Національної академії наук України. 2020. № 5. С. 3-18.
4. La pandémie de Covid-19 plonge l'économie mondiale dans une récession record. Le Monde : Веб-сайт. URL: https://www.lemonde.fr/economie/article/2020/09/01/la-pandemie-de-covid-19-plonge-l-economie-mondiale-dans-une-recession-record_6050618_3234.html.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Сайт Української біржі. URL: <http://www.ux.ua/ua/>.
7. International Trade Centre. SME Competitiveness Outlook 2020: COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business. ITC, Geneva. URL: <https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/ITCSMECO2020.pdf>.
8. Звіт про дослідження мікро-, малого і середнього підприємництва URL: https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/135/Info%20Sapiens_CIFE_report.pdf.

REFERENCES

1. Fedulova I. & Julai M. (2020) Economic consequences of the Pavid-19 pandemic for Ukrainian enterprises. Bulletin of KNTEU. 2020. № 4. pp. 74–91. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020\(132\)06](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020(132)06).
2. Ivanyuk B. (2020) New guidelines for state economic policy to create a favorable business environment and business security. Financial space. 2020. №3 (39). Pp. 183-190. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215188](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215188).
3. Gorbulin V. & Danyk Y. (2020) National security of Ukraine: focus of priorities in a pandemic. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2020. № 5. pp. 3-18.
4. The Covid-19 pandemic plunges the world economy into a recession record. Le Monde: Website. URL: https://www.lemonde.fr/economie/article/2020/09/01/la-pandemie-de-covid-19-plonge-l-economie-mondiale-dans-une-recession-record_6050618_3234.html.
5. Official site of the State Statistics Service of Ukraine URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Site of the Ukrainian Stock Exchange. URL: <http://www.ux.ua/ua/>.
7. International Trade Center. SME Competitiveness Outlook 2020: COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business. ITC, Geneva. URL: <https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/ITCSMECO2020.pdf>.
8. Report on the study of micro, small and medium enterprises URL: https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/135/Info%20Sapiens_CIFE_report.pdf.